

УДК 658.502:639.2.3

Миськовець Н.П.

асистент кафедри фінансів та економіки природокористування
Національного університету водного господарства
та природокористування

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА СТАНДАРТИ ФАО ООН У ВІДПОВІДАЛЬНОМУ ЕКОСИСТЕМНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ

INTERNATIONAL EXPERIENCE AND STANDARDS OF FAO (UN) IN THE RESPONSIBLE ECOSYSTEM ENTREPRENEURSHIP

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито основні принципи ведення відповідального екосистемного підприємництва на основі аналізу важливих міжнародних договорів та документів. Здійснено порівняльний аналіз важливих складників стандартів екосистемного управління, виявлено переваги та недоліки впровадження їх у практику для вітчизняних підприємств. Виокремлено найбільш перспективні для України стратегії розвитку, що орієнтовані на ведення відповідальної підприємницької діяльності.

Ключові слова: екосистемне підприємництво, стандарти, стратегії, ФАО ООН, «Блакитний ріст», рибогосподарські підприємства.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты основные принципы ведения ответственного экосистемного предпринимательства на основе анализа важных международных договоров и документов. В процессе анализа стандартов действующих при экосистемном управлении проведен сравнительный анализ важных составляющих этих стандартов, обнаружены преимущества и недостатки для отечественных предприятий. Выделены наиболее перспективные для Украины стратегии развития, ориентированные на ведение ответственной предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: экосистемное предпринимательство, стандарты, стратегии, ФАО ООН, «Голубой рост» рыбохозяйственные предприятия.

ANNOTATION

In the article the basic principles of responsible entrepreneurship ecosystem-based analysis of important international agreements and documents. In an analysis of operating standards in the management of ecosystem author conducted a comparative analysis of the important components of these standards has found advantages and disadvantages for domestic enterprises. Highlighted the most promising for Ukraine development strategy focused on driving responsible business activities.

Keywords: entrepreneurship ecosystem, standards, policies, FAO UN, «Blue growth Initiative», fisheries management company.

Постановка проблеми. Міжнародне політичне, фінансове і технічне співробітництво з державами та міжнародними організаціями є потужним джерелом та ефективним інструментом економічного розвитку України. На сучасному етапі розвитку економіки України необхідно ефективно використовувати весь потенціал такого співробітництва на основі взаєморозуміння та рівноправного партнерства, вироблення спільних підходів до пріоритетів співробітництва, спільної відповідальності та підзвітності за результати наданої допомоги, забезпечення її ефективного використання для розв'язання найгостріших соціальних, економічних та екологічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженнями ведення відповідального екосистемного підприємства займаються вчені та фахівці з усього світу: Г. Біанчі, Г.Д. Тітова, Д.Л. Флухарті, П. Христі, А. Хьерт, А. Чарльз, К. Ді Янг та ін. Серед вітчизняних учених найбільш глибоко та різносторонньо досліджують проблематику ведення екологічно орієнтованого підприємництва в рибогосподарському комплексі М.С. Стасишин та Н.М. Яркіна. Однак проблема розвитку підприємницької діяльності, яка орієнтується на відповідальне екосистемне ведення підприємництва, недостатньо досліджена вітчизняними вченими і потребує подальших досліджень.

Мета статті полягає в аналізі міжнародного досвіду та стандартів ФАО ООН у відповідальному екосистемному підприємстві для впровадження кращих практик у діяльність вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екосистемний підхід виник на основі двох важливих парадигм: управління екосистемами й управління рибним підприємствами (господарством). В управлінні екосистемами основна увага приділяється збереженню біофізичних компонентів екосистеми, тоді як управління рибальством переважно спрямоване на сталі вилони ресурсів для задоволення соціальних і економічних потреб. У концепції сталого розвитку екосистемний підхід спирається на визнання того, що взаємозалежність між станом здоров'я людини й екосистемою благополуччя є досить тісною [1].

Поняття і принципи екосистемного підходу не є новими. Вони містяться в низці міжнародних документів, угод і конференцій, які були узгоджені протягом останніх декількох десятиліть. Два основні міжнародні документи, що стосуються екосистемного підходу, – це «Кодекс відповідального рибальства» (1995 р.) та Декларація Конференції ООН «Стокгольмська декларація» (1972 р.) [2; 3].

Екосистемний підхід до ведення рибогосподарської діяльності має численні варіанти, які застосовуються різними організаціями в усьому світі. У цілому екосистемне управління підприємствами, на думку Н.М. Яркіної, передбачає рішення інституціональних, антропоцентрич-

них та екологічних завдань. Інституціональні завдання стосуються вирішення питань управління, включаючи міжгалузеві координацію та кооперацію. Антропоцентричні завдання орієнтовані на соціально-економічне благополуччя людей, досягнення економічних та соціальних цілей. Екологічні завдання передбачають забезпечення природного, урівноваженого стану біологічних складників екосистем та екологічної стійкості [4].

У виданні ФАО ООН «Екосистемні підходи в аквакультурі» екосистемний підхід в аквакультурі є стратегією з інтеграції діяльності у ширшій екосистемі таким чином, що це сприяє сталому розвитку, балансу інтересів та пружності взаємопов'язаних соціоекологічних систем. Важливим моментом тут є те, що екосистеми зберігаються для наступних поколінь. У даному документі значний акцент здійснено на те, що бережна експлуатація користувачами екосистем є основою стратегії [5, с. 14].

Основні ідеї екосистемного підходу такі [6, с. 60]:

– людство є інтегральною частиною екосистем, і людина має знаходитись у центрі управ-

ління біорізноманіттям. Це означає необхідність застосування інтегрованих колективних підходів у визначенні питань та подальшого їх урахування в «екосистемному» управлінні;

– екосистеми надають послуги, які є основними в людській діяльності, і існує необхідність забезпечення того, щоб ми не руйнували сталі надання цих послуг шляхом руйнування (пошкодження) функцій екосистем;

– ураховуючи наше невігластво в частині знань щодо функціонування цих надскладних систем, існує необхідність застосування попереджувальних та адаптивних підходів;

– деякі види діяльності значно переважують якості екосистемних послуг, що має бути враховано під час їх експлуатації;

– відходи від одного виду діяльності можуть бути використані як сировина для іншого, що збільшить продуктивність та зменшить тиск на функції екосистеми та послуги, що надаються нею;

– екосистеми функціонують у широкому діапазоні – від дуже локального виміру до глобального, і ми, відповідно, маємо чітко це розрізнати;

Таблиця 1

Вигоди та витрати застосування екосистемного підходу до рибного господарства України

Тип	Вигоди	Витрати
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення обсягів вилову, особливо в довгостроковій перспективі; - поліпшення якості продукції та її вартості за рахунок здоровіших екосистем; - ріст рентабельності рибогосподарських підприємств, що забезпечує зростання бюджетних надходжень у довгостроковій перспективі; - можливість диверсифікації діяльності та додаткових джерел доходів за рахунок розвитку, наприклад, риболовецького туризму – ріст світового виробництва товарів і послуг із водних екосистем 	<ul style="list-style-type: none"> - зниження обсягів вилову, особливо в короткостроковому періоді; - ріст нерівності в доходах серед рибалок, якщо вплив екосистемного підходу до рибальства виявиться нерівномірним; - зменшення бюджетних надходжень як у результаті зниження доходності рибогосподарських підприємств, так і від продажу ліцензій на вилов риби та іншу рибогосподарську діяльність у разі зниження промислових зусиль; - зниження зайнятості в короткостроковій і, можливо, довгостроковій перспективах
Управлінські	<ul style="list-style-type: none"> - більш чітко виражені управлінські цілі, погоджені з цілями суспільства та потребами (інтересами) конкретних водних екосистем; - краща інтеграція та координація управління як між рибогосподарюючими суб'єктами, так і іншими користувачами водних екосистем; - раціональніше управління завдяки переходу від управління окремими видами до комплексного управління 	<ul style="list-style-type: none"> - ріст витрат на управління; - ріст витрат на моніторинг та спостерегаців і т. д.; - ріст витрат на координацію на рівні всіх рибогосподарських підприємств та інших суб'єктів, що використовують водне середовище; - підвищений ризик колапсу системи управління, якщо вона надмірно громіздка та ресурсномістка
Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> - сталі задоволення суспільної потреби в рибопродукції на довгострокову перспективу; - зменшення конфліктів, якщо процеси екосистемного підходу до рибальства ефективно регулюватимуть питання взаємодії різних рибних господарств, а також рибоохоронних органів та громадських екологічних організацій 	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення обсягів постачання рибопродукції в короткостроковій перспективі та ризик того в довгостроковій; - ріст бідності серед тих, на кого екосистемний підхід до рибальства зробить несприятливий вплив, як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективах
Екологічні	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення рибних ресурсів, завдяки життєдатнішим екосистемам; - зниження ризику руйнування водних екосистем та деградації рибних ресурсів; - краще розуміння водних екосистем 	<ul style="list-style-type: none"> - більша шкода для місця існування водних біоорганізмів, якщо управління стане менш ефективним і спричинить негативні наслідки; - більш висока вибірковість під час промислу, що веде за собою відповідний рівень викидів у морі, і, таким чином, збільшення відходів

Джерело: складено за [6; 7, с. 68]

– існує необхідність в аналізі та розумінні соціальних, економічних та екологічних потреб під час експлуатації екосистеми.

Наведена інформація порушує питання про теоретичну можливість того, що вплив підприємств аквакультури за екосистемного ведення господарювання може бути виправданий у разі зменшення впливу на екосистему для забезпечення харчових та економічних потреб [6, с. 39].

Реалізація екосистемного підходу до рибальства має як низку вигод економічного, управлінського, соціального та екологічного характеру, так і низку відповідних недоліків у вигляді супутніх і додаткових витрат. У табл. 1 приведено вигоди (переваги) й витрати (недоліки) екосистемного підходу до рибальства [6], адаптовані до рибного господарства України.

Для того щоб вигоди, що забезпечуються екосистемним підходом до рибальства, були реальними та відчутними, а витрати – мінімальними, потрібний дієвий інструментарій екосистемного підходу до управління рибним господарством України, що включає інституціонально-правові, організаційно-правові, інформаційні та організаційно-економічні елементи. Використання інструментів екосистемного підходу до рибальства зумовлює необхідність рішення відповідних завдань і визначає фактори, за допомогою яких можлива його ефективна реалізація.

Економічне стимулювання застосування екосистемного підходу до рибальства в рибогосподарській практиці може здійснюватися на основі ринкових та неринкових методів, через систему механізмів держрегулювання. Так, екологічне маркування, що є свідченням екологічної безпеки і відмінної якості рибопродукції, забезпечує більш високий рівень доходності її виробникам, що, поза сумнівом, є економічним ринковим стимулом використання екосистемного підходу до рибальства. Держава за допомогою оподаткування та субсидування, формування дієвих систем заохочень і штрафів, прописаних у відповідних нормативно-законодавчих актах, у поєднанні з ефективними можливостями контролю над виконанням їх приписів може безпосередньо брати участь у формуванні дієвих організаційно-економічних інструментів, що стимулюють та активізують застосування екосистемного підходу до рибальства [7, с. 69].

Екомаркування застосовуються до результатів морського рибальства. На даний час розроблені рекомендації щодо екомаркування риби і рибопродуктів, отриманих у результаті риболовства у внутрішніх водоймах. Окрім того, ФАО розробляє міжнародну інструкцію із сертифікації продукції аквакультури. Інструкція призначена для надання рекомендацій з розробки, організації і впровадження надійних схем сертифікації продукції аквакультури з урахуванням широкого кола питань, що мають важливе значення в плані сертифікації продукції аквакуль-

тури. До числа таких питань потенційно повинні бути включені такі фактори: здоров'я і благополуччя тварин; безпека харчових продуктів; стан навколишнього середовища; соціально-економічні аспекти аквакультури [8, с. 243].

ФАО ООН визнає важливість розвитку аквакультури та її потенційного внеску в удосконалення джерел засобів до існування і зміцнення економіки в багатьох країнах. Стратегічна рамкова програма ФАО, у тому числі її п'ять Стратегічних цілей, затверджені членами Конференції ФАО, є керівним принципом політики і програм ФАО в різних секторах харчової промисловості, включаючи водне господарство та рибне господарство. Ініціатива ФАО «Блакитне зростання» є однією з ключових програм, заснованих на повному визнанні Стратегічних цілей ФАО.

Термін «блакитна економіка» використовувався для того, щоб відобразити еволюцію й удосконалення концепції «зеленої економіки». Концепція «Блакитне зростання», яку для порівняння називали також «Блакитна економіка», «Зелена економіка в блакитному світі», «Блакитно-зелена економіка», виникла в останні роки як зразок сталого використання природних морських і прісноводних ресурсів, включаючи, зокрема, живі водні ресурси та управління ними [9, с. 12].

Внаслідок того, що ФАО визнає важливість і необхідність стійкого зростання аквакультури і рибного господарства, у своїй ініціативі висуває ідею «блакитного зростання», а не «блакитної економіки». Дана ініціатива спрямована на задоволення зростаючого попиту щодо забезпечення продовольчих потреб для сприяння викоріненню бідності та голоду, а також унаслідок того, що нульове зростання не є прагматичним і бажаним.

Концепція «Блакитне зростання» спирається на основи міжнародної політики і положення міжнародних документів, таких як Конвенція Організації Об'єднаних Націй морського права, Угода Організації Об'єднаних Націй щодо рибних запасів, Конвенція про біологічне різноманіття, Кодекс ведення відповідального рибальства ФАО, Екосистемний підхід, Добровільні керівні принципи відповідального регулювання питань володіння і користування земельними, рибними і лісовими ресурсами та Добровільні керівні принципи забезпечення сталого маломаштабного рибальства в контексті продовольчої безпеки та викорінення бідності. Крім того, вона безпосередньо узгоджується із загальносвітовими зусиллями реагування на зміну клімату і з необхідністю прийняття заходів щодо адаптації і пом'якшення наслідків у секторах рибальства й аквакультури.

Для введення концепції «Блакитне зростання» і сприяння формуванню трьох основних елементів розвитку, пропонується чотири основні напрями роботи:

- рибальство – морське і внутрішнє;
- аквакультура – у прісній, солонуватій та морській воді;

– джерела коштів для існування та продовольчі системи, включаючи торгівлю, ринки, переробку і соціальну підтримку, наприклад підвищення зайнятості, гідні умови праці та соціальний захист;

– екосистемні послуги, у тому числі інноваційні та нетрадиційні екосистемні послуги, такі послуги, які сприяють створенню джерел доходу [9, с. 6].

Для досягнення «Блакитного зростання» потрібне поєднання стратегій, які передбачають як проведення політичних та інституційних реформ, так і діяльність на місцях і більш активне застосування Кодексу ведення відповідального рибальства ФАО [2]. Однією з головних рис є застосування екосистемних підходів до планування та управління. Впровадження таких стратегій у життя залежить від конкретних умов, але при цьому всі вони відкривають довгострокові перспективи для стійкого регулювання ресурсів у секторах рибальства й аквакультури. Йдеться про такі взаємопов'язані стратегії [10]:

1. *Інвестиції в продовольчу безпеку, джерело життєзабезпечення та добробут*: важливе значення надається створенню стійких, стабільних джерел життєзабезпечення і зниження вразливих рибалок та рибоводів, підприємств, ферм та прибережних громад.

2. *Збереження або відновлення біорізноманіття та екосистемної функції*: здійснено акцент на поліпшення здоров'я водних екосистем за допомогою розробки, випробування і застосування нових та інноваційних технологій контролю і регулювання заходів із рибальства й аквакультури. Ці підходи спрямовані на мінімізацію впливу на водне і атмосферне середовище і на виявлення потенційних вигод від поліпшених середовищ існування для розширення біорізноманіття та нарощування екосистемних послуг;

3. *Використання можливостей для фінансування та інновацій*: цей підхід спрямований на усунення факторів уразливості, які зумовлені високою залежністю від посередників.

Концепція «Блакитне зростання» сприяє зміцненню потенціалу фінансових установ та визначенню механізмів фінансування для надання новаторських і адекватних фінансових послуг. Вона також передбачає зміцнення асоціацій, щоб вони могли впроваджувати інновації і переходити на стратегії «Блакитного зростання». Одним з основних елементів є сприяння діалогу між національними рибогосподарськими органами, об'єднаннями рибалок, фінансовими установами, регіональними організаціями та підприємствами для залучення та доступу до використання фінансових інструментів та послуг.

4. *Опора на наявні знання і системи цінностей*: системи, в яких об'єднані ініціативи поєднуються з державною підтримкою через спільне регулювання, показали, що у них є потенціал для зниження рівня надмірної експлуатації ресурсів або деградації навколишнього серед-

овища, а також для зменшення бідності й уразливості серед риболовецьких і рибницьких громад. У рамках різних видів господарської діяльності існує можливість підвищувати рівень знань і розуміння середньо- і довгострокових економічних вигод відповідальної експлуатації інфраструктури рибництва і рибпромислової діяльності, а також потенціал для застосування стратегій адаптації до зміни клімату.

5. *Формування ефективної сприятливого середовища*: створення різносторонньої підтримки міжнародними організаціями та об'єднаннями. Хоча в міжнародних документах даються загальнополітичні вказівки щодо забезпечення сталого розвитку рибальства та аквакультури, залишається значний розрив між реалізованим ФАО процесом розвитку глобальної системи товарів і послуг і тими масштабами, за якими субрегіон та їх відповідні члени можуть конфігурувати з урахуванням своїх субрегіональних і національних особливостей. Для нарощування споживчих глобальних товарів і послуг на регіональному та національному рівнях потрібно виділення фінансових і технічних ресурсів, щоб забезпечити перехідний процес, а також регулярні і більш організовані діалоги між ФАО та установами, які беруть участь в ухваленні рішень.

Таким чином, кожна стратегія має свій напрям роботи, але використання в комплексі цих стратегічних підходів на перспективу повинно розглядатися в комплексі, тоді це матиме свої результати.

Аналіз програми Глобального партнерства з активізації розвитку аквакультури свідчить про те, що вона має на меті шість основних цілей, зокрема:

– прийняття глобальних, регіональних і національних заходів політики, стратегій, законів, кодексів і керівних принципів у сфері аквакультури, а також зміцнення підприємств для задоволення зростаючих потреб і забезпечення сталого виробництва;

– мінімізація ризиків аквакультури для довкілля та біорізноманіття, зростання ефективності сектора аквакультури як виробника харчових продуктів тваринного походження;

– прийняття на озброєння і зміцнення партнерського підходу до вирішення проблем аквакультури і сприяння її сталому розвитку;

– розширення в глобальному і регіональному масштабах присутності, добросовісної, безпечної та справедливої торгівлі продукцією аквакультури з належним урахуванням інтересів дрібних виробників;

– реалізація в теперішньому режимі заходів із пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації відповідно до домовленостей на глобальному і регіональному рівнях;

– просування і широке поширення інновацій у виробничих системах аквакультури, а також механізми надання фінансових послуг [11].

Виконання цих цілей на вітчизняних рибних підприємствах дасть змогу покращити їх

економічне становище та сприятиме екологічній рівновазі систем.

Програма досить детально розглядає потреби та проблеми рибного господарства та підприємств. Основні цілі даної програми є досить різностороннім, що забезпечує врахування всіх напрямів для покращення ефективної роботи зацікавлених у рибогосподарській діяльності.

Слід зазначити, що сталий розвиток сектору аквакультури в країнах Центральної і Східної Європи – членах Європейського Союзу забезпечений програмами і грантами на реконструкцію та модернізацію виробничих одиниць, розробку нових життєздатних систем виробництва, ідентифікацію програм для реклами продукції аквакультури. Фінансування програм здійснюють з Європейського фонду з рибальства. При цьому 75% коштів на фінансування аквакультури надходить з ЄФР, а 25% виділяє держава. Мінімальну допомогу рибогосподарським підприємствам для розвитку надають із бюджету країн-членів [12].

Зазвичай кодекси, стандарти, інструкції застосовуються на добровільній основі та носять рекомендаційний характер. Ці інструменти розробляються для стійкого виробництва в рамках вимог і правил на різних рівнях, але вони адаптуються до національних законодавств і відображають обов'язки зацікавлених сторін в аквакультурі щодо керівництва, управління і розвитку стійкої аквакультури та рибальства.

Висновки. Співпраця України з ФАО ООН дасть змогу створити більш сприятливе середовище для роботи компаній, що займаються рибальством, рибництвом та морським промислом. Таке співробітництво забезпечить прозорість ринку та кращу державну політику щодо цього сектора, а також сприятиме покращенню системи збору статистики, структурної політики, системи арбітражного судочинства та міжсекторальної кооперації. Все це створить передумови для збільшення зайнятості у цьому секторі. Проте слід зазначити, що розвиток вітчизняних підприємств не залежить лише від стандартів і досвіду успішно функціонуючих підприємств, адже все це не вирішить усіх проблемних питань, що виникають у практичній діяльності. Однак кращі практики і рекомендації можна імплементувати в діяльність сектору рибного господарства, які матимуть свої результати в короткостроковій та довгостроковій перспективах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Bianchi, G. (2008). The concept of the ecosystem approach to fisheries in FAO. / In: Bianchi, G., Skjoldal, H.R. (eds.). The Ecosystem Approach to Fisheries. pp. 20-38. Rome: FAO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gbv.de/dms/sub-hamburg/566967960.pdf>.
2. Стокгольмська декларація от 16 июня 1972 г. (извлечение) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_454.
3. Кодекс ведения ответственного рыболовства ФАО / Продовольственная и сельскохозяйственная организация объединенных наций. – Рим, 1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://wetlands.o2.kz/index.cfm?id=535>.
4. Яркіна Н.Н. Экосистемный подход к управлению предприятиями рыбного хозяйства Украины / Н.Н. Яркіна // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 3(153). – С. 152.
5. FAO technical guidelines for responsible fisheries aquaculture development 4. Ecosystem approach to aquaculture / FAO. 2010. / Rome. 68 pp. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/docrep/013/i1750e/i1750e.pdf>.
6. Alistair Lane. Тривалий економічний та екологічний вплив сталої аквакультури в умовах її зростання / Alistair Lane, Courtney Hough, John Bostock // European Union, 2014. – 96 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.europarl.europa.eu/studies>.
7. Яркіна Н.Н. Экосистемный подход к рыболовству в контексте комплексного механизма управления предприятиями рыбного хозяйства Украины / Н.Н. Яркіна // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 3(19). – С. 64–72.
8. Яркіна Н.Н. Теоретико-прикладні аспекти комплексного механізму управління рибохозяйственным підприємством: [монографія] / Н.Н. Яркіна. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2015. – 444 с.
9. Инициатива ФАО «Голубой рост» и аквакультура / FAO. COFI:AQ/VIII/2015/7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/cofi/31372-0d96f652208820299a272b5bd477b0406.pdf>.
10. Программа работы ФАО в области рыболовства и аквакультуры в соответствии с пересмотренной стратегической рамочной программой / FAO. COFI/2014/8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/3/a-mk415r.pdf>.
11. Состояние мирового рыболовства и аквакультуры 2016. Вклад в обеспечение всеобщей продовольственной безопасности и питания [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fao.org/3/a-i5555r.pdf>.
12. Вдовенко Н.М. Теоретичні аспекти вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку аквакультури в штучних водоймах / Н.М. Вдовенко // SOPHUS. KamPodilsk. – 2011. – № 2/11 – С. 15–16.